

1593 (H. 1001) YILI OSMANLI VİLÂYET TAHRİR DEFTERİ'NDE
ANILAN GENCE-KARABAĞ SANCAKLARI
«ULUS» ve «OYMAK»LARI

Kırzioğlu M. Fahrettin

«El-hakk, Vilâyet-i 'Acem'de Gence misillü nâzenin ve mehzûn binâ, görülmemişdür. Bağ ü râğı ve âb-i revânı, ...nazara mergûb. Cümle etvârı ve dirakht ü meyveleri ve şükûfe vü ezbârınun, kesret ü letâfetde ziyâdeliği, hiçbir diyâra benzemez...» «Hakku Sübhânehu ve Te'âlâ, lezzet-i envâ-i meyveyi, sâir diyâra, andan bahş-etmişdür. Âb-i hoşgüvârınun ta'm ü lezzetine, nazîr olmaz. Ve lâkin, Eyyâm-i Hârrede havâsı, elbette Yaylak'a çıkmak ıktizâ etdüğü, şâyî'i 'âlemdür.»

«Târîh-i Selâniki» (s. 247)

Türkiye'den doğan Aras ile Kür ırmaklarının kavuşakları'ndan, batıda, **Nağçıvan-Revan/Gökçeğöl-Kazak** bölgeleri ile, adigeçen iki ırmak arasında kalan ülkeye, İlkçağdan beri, «Kışlak-Yer» anlamında «Aran» (1) denilmektedir. **Dede-Korkut Oğuznâmeleri'**nde burası, «**Taş-Oğuz**»daki Elbeğleri'nin başı «**Afrasyab-oğlu Alp-Arız/Oruz-Koca/Oruz-Han**» sülâlesinin yurdu olarak anılır. 950 yılından beri, ülkenin başşehri, **Gence**'dir. Güzel kışlaklarından ötürü de, XII. Yüzyıldan beri bölgeye, «**Kara-Bağ**» denilmektedir. Buradaki «**Kara**» sıfatı, «**Kışlak**» anlamına gelmektedir (2).

- (1) KAŞGARLI Mahmud, «**Aran**: ahur, at-tavlası» (Besim ATALAY tercümesi, I. 76, 148); Şeyh-Süleymân Efendi ise, «**Aran**: Ağıl, ahur; havası mu'tedil yer» («Lûgat-i Çağatay», s. 7) diyor. Bugün, Azerbaycan ve Doğu-Türkiye'de, «Yaylak» ve Dağlık yerin zıddı olarak, Kışlak ve «engin-yer»e, «**Aran**» denilmesi, çok yaygındır (Kars-İli'nin Aran'ı, İçdir-Ovası sayılır).
- (2) İçasya'daki eski Türk başkentlerinden: «**Kara-Balgasun**», «**Kara-Korum**», «**Kara-Khoçu**» ile, yurdumuzdaki «**Kara-Amud/Hamid**» (Diyarbakır) adlarında da, bu anlam vardır.

Kuzey-Azerbaycan'ın Kür-Aras ırmakları arasındaki bu kesimin kışlaklığı, 1305 te farsçaya çevrilen «**Reşideddîn-Oğuznâmesi**»nde de anılmaktadır: «**Doksanbin Ban-Evli ahâli**»den kurulu ordusu ile sefere çıkan **Oğuz Kağan**, «**Atıl**» (Edil/Volga) ırmağı ile (Dağıstan ile Şirvanı ayıran «**Derbend**» arasındaki ülkeleri «**Kıpçak**»lara verdikten sonra, «**Şirvan**» (Dağıstan-Kür arasında) ülkesini aldı. Sonra, «**Aran ve Mugan tarafına geldi. Kür ve Aras Irmakları Arası'nı**» (Karabağ'ı), yurt ve karargâh olarak seçip, kışı orada geçirdi», denilmektedir (3). Dağıstan ve Şirvan'daki Saka (İskit) koldan «**Alban**» (Ağwan) lar, kuzey komşuları **Kıpçaklar**'ın baskısı ile, başkentleri «**Kabalak**» (Kabala) dan sonra, Kür'e sağdan karışan **Terter** çayı kavuşağına yakın yerdeki «**Partav**» (Bardav/Berde^ea) şehrini merkez edinerek Aras boylarına değin yayılınca, **Aran**'ın en büyük şehri, burası olmuştur.

Çok mamur ve ticareti işlek olan **Partav/Berde^ea** şehrini, **Normanlar'dan «Vareg»** de denilen İsveçli «**Roslar**», altı-düz koca kayıkları ile Atıl (Volga) ırmağı-Hazar denizi üzerinden gelerek ve Dağıstan'daki **Lek/Lekzi** (Lezgi) **Akıncıları** ile anlaşarak, 944 yazında, **Kür** ağzından girip, ansızın, basarak, yağmaladıktan sonra da, yakıp yıktılar (4). Bu felâketten sonra, **Berde^ea** bir daha belini doğrultamadığından, **Aran**'ın merkezi, buranın 75 km. değin batıkuzeyinde bulunan **Gence** (eski, Gancak) **Kal^eası** oldu. Bu durum, günümüze kadar devam ediyor.

«**Hamse**» sahibi ünlü şâir **Genceli Nizâmî** (1141-1204), eski **Aran/Karabağ** merkezi **Berde^ea**'nın parlak çağı üzerine anlatılanları dile getirerek, buranın **Melikesi Nüşâbe**'nin, «**Afrasyab-Nesli**»nden gelip, eski İran-Şahları'nın mensup olduğu «**Keyhusrev Soy**»ndan daha üstün olduğunu, belirtir. **Azerbaycan**'ın ve burada bir bölge olan **Aran**'ın, **Selçuklu Fethi**'nden ve İslâmlıktan önceleri de uruğ adlarıyla anılan Türklerin yurdu olduğunu, Rahmetli Hocamız A. Zeki Velidi TOGAN, İslâm Ansiklopedisi'nde 1942 de çıkan «**Azerbaycan**» maddesinde (II. 94-100), kaynaklarını da vererek, tanıtmıştır. 1045 ten sonra, Ağrıdağı ve Arpaçayı doğusuna değin uzayan Rum (Bizans) hudutları doğusunda, (Revan-Ovası eski merkezi) **Divin** ile

(3) A. Zeki Velidi TOGAN, «**Oğuz Kağan Destanı**», 1972 İstanbul, s. 22-26, 29-31.

(4) Akdes Nimet KURAT, «**Rusya Tarihi**», 1948 Ankara, s. 21-23; Mirza BALA, «**Gence**», İA, IV. 762.

Gence'deki **Ravadlı** kolundan **Şeddâdoğulları Emîrleri**, 1054 te **Toğrul Bek'e** itaat eylemiş; **Selçuklular'ın Anadolu Seferleri'nde**, onlara öncü ve yardımcı olarak, hizmete başlamışlardır.

XI. Yüzyılda Selçuklular ile birlikte **Yeni - Türkmen/Oğuz Boyları**, İran üzerinden gelip, Aras kuzeyine, **Aran** kesimine de yerleşmişti. **Karadeniz** kuzeyindeki ovalarda **Ruslar'a** yenilen **Kuman/Kıpçaklar**, 1118 yılından başlayıp, **Derbend** ve **Daryal** yoluyla **Kafkaslar** güneyine göçünce, **Kür** boyları ve **Gence** bölgesine de yayılmışlardır. Ünlü **Azerbaycan-Atabeki Şemseddin Eldengiz** (1146-1175), Müslüman olan bu **Kıpçak Türkleri'ndendi**. Kıpçaklardan, 1118-1124 yılları arasında gelenlere «**Eski-Kıpçaklar**» ve 1195 te gelenlere de «**Yeni-Kıpçaklar**» denildiği, anonim ve resmî Gürcistan Tarihi «**Kartlis Çovreba**» kitabında belirtilmiştir (5). Fakat, **Gence/Karabağ'a** yerleşerek, yaylakçı-kışlakçı yaşayışa devam eden bu **Kıpçaklar'ın**, aşağıda göreceğimiz gibi, «**Kumanlu**» adıyla anıldıkları, «**Eski**» («**Atık**») ve «**Yeni**» (**Cedid**) sıfatlarıyla 1593 Gence Tahririne geçtikleri ortaya çıkıyor.

Gence/Karabağ bölgesinde, **Oğuz/Türkmen** oymakları, daha kalabalıktı. Bu yüzden, **Aran** ve **Tiflis'i** görmüş olan **Mafarkın** (Silvan)lı tarihçi **İBNÜ'L—AZRAK**, «**Meyyâfarıkın Tarihi**»nde (milâdî) 1175 yılı bahsinde **Gence'yi**, «**Türkman şehri**» diye anar. **Harizmşâh Celâlüddin'in** **Beğlikçisi NESEVÎ** de, 1225-1226 yıllarında, «**Aran ülkesi'nin Türkman yığınağı**», ve «**Aran ile Mugan'da Türkmanlar'ın, karınca gibi kalabalık**» olduklarını, görmüştür (6).

1229 da başlayan ve 1256 da **İlhanlı Devleti'nin** kuruluşu ile kökleşen **Çingizliler** hâkimiyeti sırasında, **Türkistan'dan Azerbaycan'a** yeni Türk urug ve boyları gelip yerleşmişti. Bunların bilinenleri, **On-Uygur** kolundan **Padar** (Badar) (7), **Haziran 1295** te **İlhan Gazan Han'ın** **İslâmlığı** kabul ederek, resmen yaymasını sağlayan **Vezir Emîr-Nevruz'un** mensup bulunduğu (yine **Uygur** kolundan, «**Uygur/Oygur'at**» = **Oygur'lar** adından gelen) **Oyrat/Oryad** ile, «**Tatarlar**» boylarını da, **1593 Osmanlı Tahrir Defteri'nde**, «**Gence Vilâyeti**»nde vergiye bağlanmış olarak görüyoruz. **Cihangir Aksak-Te-**

(5) M. BROSSET tercümesi, «**Histoire de la Georgie**», 1849 Petersburg, I. 363, 437.

(6) A. Zeki Velidi TOGAN, «**Azerbaycan**», İA, II. 101; «**Umumî Türk Tarihinin Giriş**», II. Baskı, 1970 İstanbul, I. 199.

(7) A. Zeki Velidi TOGAN, «**Azerbaycan**», İA, II. 106.

mür'ün Azerbaycan'da **Karakoyunlular'**ı ve 1501 de Tebriz'de Safavî Hâkimiyetini kuran Şî'î **I. Şah İsmâil'**in ise Sünnî **Akkoyunlu Türkmenleri'**ni, Azerbaycan'da da kırıp dağıtarak Osmanlı hâkimiyeti altındaki yerlere kaçırttıklarını, biliyoruz.

Osmanlılar'ın «Yükseliş Çağı» (1453-1590) sonlarında, **Sultan III. Murad'**ın açtırdığı ve 12 yıl süren (1578-1590) «**Şark Seferleri**» sırasında, önce gönül isteğiyle Sünnî **Şirvan** (Kür-Dağıstan arasında), sonra Şî'î **Revan/İravan** (1583), **Tebriz** (1580) ve en son olarak da, 1588 Eylülünde **Gence-Karabağ** fethi ile **Azerbaycan'ın İstanbul'a** bağlanması tamamlanmış ve İran Şahı **I. Şah Abbas'**ın (1587-1628) dileği ile, 21 Mart 1590 İstanbul Muahedesiyle, (1555 Amasya Barışından sonraki) İkinci Osmanlı-İran Barışı sağlanmış ve Aras ırmağının ikiye ayırdığı **Güney** ve **Kuzey-Azerbaycan'ın**, «**Osmanlı Kanunları**»na göre «Tahrirleri» de, ikmal edilmiştir. **III. Murad** (1574-1595) çağında, yukarıda işaret edilen «**Şark Seferleri**» ve bu sıradaki Osmanlı Fetihleri üzerine, son yıllarda iki «Doktora Tezi» yayımlanmıştır. Daha çok Osmanlı Arşiv Belgelerine dayanan bu araştırmalar, şunlardır: Dr. Bekir KÜTÜKOĞLU, «**Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetler—I. (1578-1590)**», 1962 İstanbul, İ. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını; Dr .M. Fahrettin KIRZIOĞLU, «**Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)**», 1976 Ankara, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını. Bu yüzden, Eylül 1588 de Osmanlılar'ın **Gence Fethi'**ni, burada özetlemeyeceğiz.

Burada faydalandığımız «**Osmanlı Tahriri Defter**», İstanbul'da «Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü»nün, «Tapu» Bölümünde 699 Sayılı olup, hicrî 1001 Nevrûz'unda (21 Mart 1593) hükmü yürürlüğe girecek biçimde, son durumuna getirilmiştir. Sonradan üzerine, «**Gence Vilâyeti'nün ve Livâları'nun Tımarları'nı ve Evkaf'ını Hâvî İcmâl Defteri**» diye yazılmıştır. Bunun, «**Dirlik**» (Hâs, Ze'âmet, Tımarlar) **Bölümü**, baştan itibaren, yazılı yerleri, 266 sahidir. Sonundaki «**Tetimme**» de s. 277-283 te ekleme **Dirlik** ve s.286-289 da «**Evkaf**» **Bölümü** vardır. Baştaki ekleme 2-4. sahifede, güzel bir nesihle yazılan Dibâçede, geniş **Gence Vilâyeti Tahriri'nin**, 1588-1593 arasında beş Mâliyecî tarafından yapılarak tamamlandığı anlatılıp, özet olarak şunlar belirtiliyor :

Osmanlı Pâdişahları'nın, «Teshîr-i ekalîm ü memleket ve feth-i memâlik ü vilâyet, muktezây-i şân-i 'adâlet-nişân-i Saltanat ve de'b ü âyin-i celâdet-'unvân-i Hilâfetleri olmağın», Rahmetli (III.) «**Sultân Murâd-i Sâhib-Kırân**», birkaç kere Ordularla Serdâr gönderip,

«tamâmen **Vilâyet-i Şirvan** (Araş, Şeki, Şamaki, Baku, Salyan, Kuba) ve **Gürcistân** (Göri/Gori, Tumanis, Tiflis/Kartel, Kahet), ve cümleten **Memâlik-i Azerbaycan** (Aras güneyindeki merkezi Tebriz olan ülke)ı feth ü teshîr» eyleyip, elegeçirdikten sonra, yeniden Sadri'azam «**Ferhâd Paşa**»yı orduya Serdâr ederek, «bakıyyetü's-süyûf olan **Gence ve Karabağ** feth-eyleyüp», ayrıca, «**Gence** nâm kasabasında», «bir Kal'a-i bedi'ü'l-ibdâ° icâd ve ihtirâ° eyleyüp. Lâkin, Kavânîn-i °adâlet-âyîn-i Pâdişâhî ve Kavâid-i nisfet-rehîn-i Dîn-penâhî ile mer'î vü mazbût-i mahmî ve merbût olmağ-ıçün; Vilâyet-i mezbûre'nün kurâ ve mezârî°i ve mehâris ü merâtî°i (otlakları); ve hukuk u rûsûmâtı tebeyyün ve tahrîr ve terkîm ü tastîr olunmağ-ıçün», adıgeçen **Serdâr Ferhâd Paşa** «Hazretleri'nden, sâbıkâ **Gence Genci'ne Defterdâr** olan °**Alî** ve **Mehemmed Efendi** kullarına; ve ba°dehu, **Vilâyet-i mezbûrenün Tumarları Defterdârı** olan **Şa'bân Kethudâ** bendelerine hitaben, Evâmir-i Şerife vârid olmağla, herbirisi, mirâren Tahrîr eyleyüp. Ve ba°dehu, **Vilâyet-i mezbûre'nün Mâliye Defterdârı** olan **Hâcî-Kâsım oğlu** diğer **Mehemmed Efendi** kulları dahi, bir mîkdâr tevzî' eyleyüp; tevzî'i bilâ-Emr olmağla, müyesser olmayup, ihtitâm bulmamağın; **Sene İhdâ ve Elf**'de (1001 Yılı) vâkı° **Nevrûz-i pîrûz**'da (21 Mart), bu mülâzim-i du°â-i sermed, °abd-i ahkar **İmâmzâde Mehemmed** kulları»na, «**Vilâyet-i mezbûre'nün Mâliye Defterdârlığı**» verilerek, «Tahrîr ve tevzî°i, ve tashîh ü kulları dahi, bir mîkdâr tevzî' eyleyüp; tevzî'i bilâ-Emr olmeğla, müyesser olmayup, ihtitâm bulmamağın; **Sene İhdâ ve Elf**'de (1001 Yılı) vâkı° **Nevrûz-i pîrûz**'da (21 Mart), bu mülâzim-i du°â-i sermed, °abd-i ahkar **İmâmzâde Mehemmed** kulları»na, «**Vilâyet-i mezbûre'nün Mâliye Defterdârlığı**» verilerek, «Tahrîr ve tevzî'i, ve tashîh ü temyîzi dahi Fermân olunup», buna göre, «semt-i emânet ve silk-i istikâmet üzere tevzî° ve tashîh olunup», **Sultan (III.) Mehmed** çağında, «itmâm ve ihtitâm buldu.» Bu yüzden 5. ve 277. sahifelerde, **Sultan III. Mehmed'in Tuğrası** çekilmiştir.

Gence Mâliye Defterdarı İmâmzâde Mehmed'in verdiği yukarıdaki izahların anlamı, 1588 güzünde başlayan **Gence-Karabağ Tahrîr İşleri'nin**, kendisi ile birlikte beş Mâliyeci tarafından yapılarak, (27 Ocak) 1595 günü **III. Sultan Mehmed'in** tahta çıkışından sonra tahrîrin bitip, onun **Tuğra'sının** Defter'in başı ile eki'ne çekildiği ve yürürlüğe girdiğidir. Koca **Gence-Karabağ Vilâyeti'nin, Dibâçe'de** belirtildiği gibi: Köylerinin, Mezre°alarının, Ekinlerinin, Otlaklarının, bütün öteki Vergiler'e bağlanacak Gelirlerinin yerlerinde gü-

rülüp dolaşarak «**Tahrîr**» (Sayım) işlerinin bitirilmesi, üç yıldan erken olamazdı. Fakat, Dirliklerin Dağıtımı, «bilâ-Emr olmağla, müyesser» olmamasının sebeplerini şöyle özetleyebiliriz: **Safaviler'e** ve **I. Şah Abbâs'a** çok bağlı olup, «**Şâhı-Sevenler**» sıfatıyla anılan koyu-şi'fa **Kaçarlar** gibi **Gence-Karabağ «Terâkimatı»** (Türkmenleri), Eylül 1588 de **Aras** boyuna çekilip, oradan İran ordusuyla birlikte **Kazvin'e** ve daha içerilere gitmişlerdi. Oysa, daha 1585 sonlarında Osmanlı hizmetine giren «**Partaloğlu Mustafa Beğ**»e'-**Gence Beğlerbeğliği, III. Murad'ın** Fermanı ile verilmiş olduğundan (8), onun başında bulunduğu «**Yiğirmidörtlü Ulusu**» da, yerlerinde kalıp, yaylak ve kışlaklarına sâhip olmuşlardı. Onlar gibi davranıp yerlerinde kalan ve Osmanlı idaresine giren (Borçalı/Loru Vilâyetindeki) «**Kazaklar** (Karapapaklar) ve **Şemseddinlü ve Karamanlu**» gibi yarıgöçebe Uluslar'a, resmî Safavî Tarihinde, Sünnî Osmanlı idaresinde kaldıkları için, «**Dönük**» (mezhebinden dönme) veya «**Ehl-i-Dönük**» deniliyor (9). 21 Mart 1590 da, resmen Barış imzalanıp, **Tebriz/Azerbaycan** ülkesi de Osmanlılar elinde kalınca, anlaşıldığına göre, İran içerilerindeki çorak yerlerde sürülerini barındıramıyan eski «**Karabağ Terâkimâtı**»ndan «**Hacılar**» ile, eskiden Kaçarlar'a bağlı «**Otuzikilü**» Ulusları başta olmak üzere, «**Perâkende Cemâ'at**» olarak da, birçok Oymakların eski yerlerine dönmeleri, **Osmanlılar'ın Gence-Karabağ tahrîrindeki «tevzî'i»**lerinin, yeniden «tashih»ine yolaçtığından, iş, 1595 yazına değin sürmüş ve **Gence Defterdarı İmâmzâde'nin** eliyle neticelenmiştir.

*
**

Biz, yukarıda anılan Doktora Tezimizi hazırlarken, bu 699 Sayılı **Gence-Karabağ Tahrîr Defteri'**nden faydalanarak, iki yayımda bulunmuştuk. Tarih Kurumu'nun, Ekim 1961 de Ankara'da toplanan «VI. Türk Tarih Kongresi»ne sunduğumuz, «**Aran/Gence-Karabağ'da Yiğirmidörtlü ve Otuzikilü adlı Uluslar'ın Oymakları ve Kür-Aras/Aran Kürtleri'nin menşei**» adlı tebliğimizde, adıgeçen Ulusların Oymaklarını tanıtmıştık (1). Yine bu deftere göre, 1590 dan sonraki **Gence Vilâyeti'nin 7 Sancağı** ile «**Nâhiye**»leri'ni de, (1967 Mayısında kabul edilmiş olup) 1976 da basılan Doktora Tezi'mizde

(8) **Mühimme Defteri**, LX. 318, 2 Muharrem 994 (25 Aralık 1585).

(9) Türkman İskender Bek, «**Târih-i Âlem-Ârây-i Abbâsi**», II. Baskı, şemsi 1334/1955 - 1956 Tahran, s. 417, 659.

(10) «**VI. Türk Tarih Kongresi - Kongreye Sunulan Bildiriler**», 1967 Ankara, s. 363-413.

tanıtmıştık (11). 1584 te **Serdar Ferhâd Paşa**'nın ilk Serdarlığı sırasında **Tumanis** ve **Loru**'nun Eyâlet yapıp, Kal'alarının imarını görmüş bulunan «Sefer Kâtibi» **Ta'likizâde Subhî**'nin, şu küçük haberi, **Karabağ-Gence** ülkesine ve Borçalı'daki **Yaylakçı-Kışlakçı** göçebe ve yarıgöçebelerin **yedi ulus** olduğunu, ve çıkarabildikleri askerî güçlerini tanıtmaktadır:

İran'ın **Karabağ/Gence Beğlerbeğisi** olan (**Yıva-**) **Kaçarlu İmâmkuhan**, kırkbinlik ordu ile erzak götürdüğü **Tiflis**'ten **Tumanis**'a dönen **Anadolu** (Kütahya) **Beğlerbeğisi Rıdvan Paşa**'nın, ilk fersahta yolunu keserek, baskın yapmıştı. **İmâmkuhan**, (1500-1501 de I. Şah İsmâil'e yardımcı olup, onun Tebriz'de Akkoyunluların yerine tahta geçmesini sağladığından) «Menşe-i Kızılbaş olan **Karabağ**'dan ve **Gence** ve **Berde**'a havâlisindeki» ahâleden başka, «**Alburuz**» **Dağı** (Kafkas sıradağları) eteklerinden, «**Dehne-i Şirvanat** (merkezi Şamakı olan Büyük-Şirvan ile, merkezi Derbend olan Küçük-Şirvan Hudutlarından) ve (Arpaçayı doğusunda Gümürü yakınındaki) **Şarâbhâne** ve **Çukursa'ad**'a (Revan-Ovası'na) ve (Kür-Aras arasındaki) **Karabağ** ve **Gökçedengiz** (Gökçegöl)e değin», **Yaylak** ve **Kışlak**larda konup-göçen «**Oymakat**'dan **Şemseddinlü** ve **Karamanlu** ve **Talışlu** (12) ve **Yiğirmidörtlü** ve **Otuzikilü** ve **Hacılı** ve **Kazaklu**» adlarındaki karaçadırılı «**Köçer halkı** ve **Yörük**»leri de silâhlandırıp, ordusuna almıştı(13).

Biz, 1593 Martında Gence Maliye Defterdarı **İmâmzâde**'nin tamamladığı **Gence-Karabağ İcmal Dirlik Defteri**'ndeki, «**Tâyife**», «**Ulus**» ve «**Cemâ'at**» sıfatlarıyla gösterilen yaylakçı-kışlakçıları: a- «**Ulus**» **Perâkendeleri**; b- «**Ulus**»lar; ve c- **Ulus'u Belirtilmemiş Oymaklar** diye, üç kolda sıralayıp, herbirinin yazıldığı sahifeyi ve bildirilen yerlerini belirteceğiz.

a- «U l u s» P e r â k e n d e l e r i

I. KAÇAR'LAR:

- (11) «**Osmanlılar'ın Kafkas-Ehleri'ni Fethi (1451-1590)**», s. 372-373. 1965 yılına değin **699 Sayılı Gence Defteri**'nde, yaprak sayısı yazılmışken, sonra sahife sırası konmuştur. Bu yüzden, 1961 doki Tebliğde, yaprak sırası verilmiştir.
- (12) **699 Sayılı Gence Tahrir Defteri**'nde, bu «**Talışlu**»lar, hiç anılmaz.
- (13) **Ta'likizâde Subhî Mehmed «Târîhçe»** (Loru, Tumanis ve Göri/Gori Kaleleri imarını anlatır, minyatürlü), Topkapısarayı-Revanköşkü Kütüphanesi, sayı 1300, y. 21a-22b.

- 1) «**Karaca Sevgülen**, 'an müteferrika-i **Tâyife-i Kaçar**», Berde'a Kazâsı, **Sır** (سِر) **Nâhiyesi**'nde (s. 13).
- 2) «**Kaytak** (14), 'an müteferrika-i **Tâyife-i Kaçar**», Berde'a'nın **Sır Nâhiyesi**'nde (s. 13); ayrıca, Hâcın Sancağı'nın **Çalaberd** (Çaraberd) **Nâhiyesi**'nde (s. 137).
- 3) «**Kolsuzlu**, 'an **Tâyife-i Kaçar**», Berde'a'nın **Sır Nâhiyesi**'nde (s. 75).
- 4) «**Ağca-Koyunlu**, (**Kaçar**) Cemâ'at-i Perâkendegân»dan Hâcın'ın **Çalaberd Nâhiyesi**'nde (s. 137).
- 5) «**Gengeldilü** كنگلدیلو », Ağca-Koyunlu gibi ve aynı yerde (s. 137).
- 6) «**Eğlenlü**», اگلنلو », Ağca-Koyunlu gibi ve aynı yerde (s. 137); ayrıca, Berde'a'nın **Sır Nâhiyesi**'nde (s. 13) ve **Gence Kazâsı**'nda (s. 28).
- 7) «**Şam-Bayazı (Bayatı)**», Ağca-Koyunlu gibi ve aynı yerde (s. 137).
- 8) «**Yıva-Kaçar** (15), 'an sâkinân-i **Kazâ-i Karaağaç** (16) (Gence Sancağı'nda)» (s. 179).

Bu 8 **Kaçar oymağı**'nın, İran'a göçen ve 1603 Tebriz'in Osmanlılardan geri alınmasıyla **Revan** ve **Karabağ**'a da hücum eden **Kaçar** anakolundan 1593 lerde ayrılıp, **Osmanlı** idaresinde ve eski yerlerinde kaldığı, anlaşılıyor.

II. KARAMANLI :

Gence Sancağı'nın, (Gökçedengiz/Gökçegöl kuzeyindeki Şahdağı'ndan çıkıp sağdan Kür'e karışan **Şamkor/Şemkür** çayının Kür'e katıldığı yerdeki «**Aranî-i Şemkür**» (Şemkür- Aranı/Kışlağı) **Nâhiyesi**'nde, Z'âmete bağlı, «Cemâ'at-i **Türkmanan-i Karamanlı**» (s. 34).

-
- (14) Türk soyundan **Kaytaklar**'ın asıl anakolu, **Dağıstan**'da **Tabasaran**'a komşudur.
 - (15) Bilindiği gibi, «**Yıva/Iva**»lar, 24 Oğuz/Türkmen Bovu'ndandırlar. Kazar/Hazar kolundan geldiği de anlatılan **Kaçarlar**'ın en güçlü ve «han» unvanlı Beğlerbeğiler çıkararak bu boyunun, «**Oğuz**» olması ve **Gence**'de «**Dönük**»ler arasında bulunması, üzerine araştırma yapmağa değer.
 - (16) Bu «Gence-Karaağaç» kasabasından başka, Ka'et/Sıgnak kesiminde de, İlhanlıların para kestiği bir «**Karaağaç**» şehri vardır.

Gence Vilâyeti nin **Ahıstâbâd** Sancağı'nın «**Arani-i mezbûr**» (Ahıstâbâd-Arani/Kışlağı) **Nâhiyesi**'nde, **Pâdişâh Hâsısları**'ndan, «**Böyükçay** ve **Cisr-i-Hocabâzârı** ilâ **Âb-i-Kür** (Hocapazarı-Köprüsü'nden Kür ırmağına varınca) Neh-r-i mezbûrda, hudâi tut bağçeleri olup, kadîmden **Karamanlı** ve **Kesemenli** Cemâ'atleri'nün ve **Kelb-i-°Ali Bek** mülkleri imiş.» Buradan: «rüsûm ve hums-i harîr ve çeltük ve gayrihu» vergileri alınıyor (s. 112).

Yine, Ahıstâbâd-Arani Nâhiyesi'ndeki «**Yalnızazağaç**» köyünün öşrünü veren, «**Karamanlı Cemâ'ati**, (burada) zirâ'at eder» (s. 112).

1) Yine bu Nâhiye'deki «**Hanlık**» köyünde, «kadîmden, **Karamanlı Tâyifesi**'nden **Rustambeglü** Cemâ'ati zirâ'at eder» (s. 112).

2) Aynı Nâhiye'dekî, «Cemâ'at-i **Karamanlı**, tâbi'ci **Emîr Haydar Ağa** ve **Mîrzâ- °Ali Bek**» (s. 112).

3) Aynı Nâhiye'de, «**Halifeli**, °an **Tâyife-i Karamanlı**» (s. 112).

Defterde, **Karamanlı/Karamanlı Ulusu**'nun ancak üç oymağının yazılması, bunların anakolunun, **Kür** solunda ve **Şirvan Vilâyeti**'nde vergiye bağlandığını hâtıra getiriyor. Yerli halk arasında, «**Kazak** ile **Karaman**»ın, iki kardeş oldukları ve bu iki komşu oymaklar birliğine adlarını verdikleri, anlatılmaktadır.

III. SORLUK/MOLLACAN-İ SORLUK TÂYİFESİ:

Nahçıvan doğusunda, Aras'a soldan karışan **Berküşat** ve **Akara/Akarı/Hakârı çayı** boyundaki «**Hakârı**» **Sancağı**'ndaki, merkez «**Nâhiye-i Hakârı**» da bulunan «**Ze°âmet**»in yeri ve buradaki oymakların adı, **Hungaroloji** bakımından çok değerli olsa gerek, Çünkü, **Sabar/Saber** Türklerinin bir kolu olarak, 505-510 yıllarından beri burada tanınan ve Bizanslıların «**Sabartlar**», ermenice kaynakların, «**Sevordik**» (Sevordlar), 1004 yılında bölgeye «**Hagar**» ve «**Macaragator**» (Macarlar-Deresi) denilmesi (17); ayrıca bizim Gence Defteri'nde «**Sorluk**» boyu adının, Macaristan'daki «**Kun** (Kuman/Kıpçak)» boyundan kalma Şehir ve vilâyet adı «**Kun-Szolnok**»a benzemesi, dikkate değer. Defterimizdeki kayıt, aynen şöyledir:

«**Ze°âmet-i benâm-i Mîrzâ- °Ali** veled-i **Pîr-Budak birâderzâde-i Sultânşâ Bek**, **Mir-i °Aşîret-i Cemâ'at-i Sorluk** ve Cemâ'at-i **Hâci-Vacardiki** ve **Hâci-Tirnegerd** ve **Tâyife-i Mollacân-i (Sorluk-ı) Hakârı**, °an sâkinân-i **Livâ-i mezbûr (Hakârı)** ve **Dızak**» (s. 241).

(17) Şerif BAŞTAV, «**Sabir Türkleri**», Türk Tarih Kurumu, «Belleten», Ocak - Nisan 1941, Cilt V, Sayı 17-18, s. 75-77.

Buna ayrılan bir köy ile iki mezre^{an}ın öşüründen başka, tahsis edilen, «mahsûl-i nısf-i Bâdihavâ-i Cemâ^{at}-i **Sorluk** ve Cemâ^{at}-i **Hâci-Vacardiki** ve **Hâci-Tırnegerd**, ^{an} **Tâyife-i Mollacân-i Sorluk**, ^{an} sâkinân-i **Hakârri** ve **Dızak**» (18) (s. 237).

IV. ŞEMSEDDİNLİ (ŞEMŞEDİNLÜ) (19) :

1) Gence'nin batıkuzeyinde ve Kazak bölgesinin doğu komşusu, **Gence Sancağı'nın «Tavus» Nâhiyesi'nde «Nehr-i Hınam»** (Hınam-Arkı) köyünde, «**Kapanlu** Cemâ^{at}i zirâ^{at} eder» ve öşürden başka, «**Hums-i Harîr**» verirler (s. 11). «Cemâ^{at}-i **Kapanlu**, ^{an} **Tâyife-i Şemseddinlü**, ^{an} sâkinân-i **Nehr-i Hınam**», Rüsüm, Bâdihavâ ve Resm-i ^{an}Arûsâne verirler» (s. 11).

2) Gence Sancağı'nın «**Nâhiye-i Aranı-i Nehr-i Hasan**» (Hasan-Arkı Kışlağı Nâhiyesi) köylerinden, «**Nehr-i Kazak**»da, «hâricden, **Şemseddinlü** Cemâ^{at}i zirâ^{at} eder», ve öşürden başka, «**Hums-i Harîr**» de verirler. Burada, «Cemâ^{at}-i **Şemseddinlü**, ^{an} sâkinân-i **Nehr-i Hasan**», öşür ile, «Bâdihava ve Resm-i ^{an}Arûsâne» verirler (s. 11).

3) Gence Sancağı'nın «**Aranı-i Şemkür**» (Şemkür çavının Kür'e karıştığı kesimindeki Kışlak) **Nâhiyesi'nde**, «**Ze^{an}met-i benâm-i Ali-Hân Bek**, Mîr-i ^{an}Aşîret-i **Tâyife-i Şemseddinlü**», dört köyün gelirini alıyor (s. 22).

b- «U l u s l a r

I. HACILU/HACILAR ULUSU:

Bunların bütün oymakları, **Gence'nin Karaağaç Kazası'nda** kışlar gösteriliyor; hepsi bir arada ve tek anılıyor; her oymaktan, «Rüsüm (Öşür) ve Bâd-i-havâ ve Resm-i ^{an}Arûsânı» alındığına,

- (18) **Kuzey-Azerbaycan'daki** bu yer adı ile Boy-Oymak adı «**Dızak/Dızaklı**» da, **Türkistan'daki** adaşından gelmez. Semerkant kuzeyindeki «**Dızakh/Cızakh**» şehrinin adı, A. Zeki Velidi TOGAN'a göre «**Selçuklular** ve **Harizmşahlılar** zamanında **Türkistan** şehirlerinden göçüp gelenler» tarafından kurulmasının hâtırasıdır («**Azerbaycan**», İA, II. 102).
- (19) **DedeKorkut Oğuznâmeleri'nde**, 6 İç-Oğuz Beğlerinden bir hanedan olarak anılan, «**Gogalet** (Gogaret) - **Koca oğlu**» «**Şor**» uruğundan «**Şamsoldın**» (Sami-Solge/Şam-Şolde=Üç-Ok) künyeliden bu ad gelmekte olup, 1177 de Gence bölgesine göçmüşlerdir (KIRZIOĞLU M. Fahrettin, «**Kars Tarihi**», 1953 İstanbul, I. 82-86, 405-406).

birer birer işaret edilmiştir. Biz, yazılış sırasına göre, olduğu gibi sahifesinin klişesini verdiğimizden, burada yine, alfabe sırasıyla göstereceğiz, başka sahifede yazılanlara da işaret edeceğiz (s. 115):
«Tâyife-i Ususat-i Hacılar, der Kazâ-i Karağaç»

1) «Alişarlu»,	17) «Kağan-Erlü»,
2) «Bukâvullu» (Aşçılık eden anlamına)	18) «Kara-Sofilü»,
3) «Canılı»,	19) «Keremeddinlü»,
4) «Çıracılı»,	20) «Korukçılı»,
5) «Da'vılı» (20),	21) «Koyunlu-Mahmâd»,
6) «Dâvûdlu»,	22) «Kul-Mahmûdlu»,
7) «Demürçiler»,	23) «Küreler» (22),
8) «Toñ- °Ali طوك على »,	24) «Mirhanilü»,
9) «Emîr-Alyanlu»,	25) «Sarsarlu»,
10) «Emîr-Hasanlu»,	26) «Sazağanlu»,
11) «Gazilü»	27) «Semelü»,
12) «Hindimallu» (21)	28) «Semelü-yi-Artuç»,
13) «Halifeli»,	29) «Sökelü»,
14) «İsâbeğlü»,	30) (Okunmuyor) (23),
15) «İsmâil-Kadılı»,	31) «Törelt»,
16) «Kādım-İsmâ'illü»,	32) Oymak olması gerekirken, birinin adı yazılmamıştır.

Gence Vilâyeti Varanda Sancağı'nın merkez «Varanda» Nâhiyesi'ndeki beş köyün geliri olup, yüzbin akça yıllık dirlik sayılan, «Ze'âmet-i benâm-ı İskender Bek, mîr-i °Aşîret-i Tâyife-i Hacılar» (s. 173).

Defterimizde, «Hacılar» üzerine, bunlardan başka kayıt yoktur. Eski-Oğuz/Türkmen atlıgöçebe düzenine göre; Oğuz-Kağan'ın Oğulları ve Torunları'nın adlarıyla anılan: İkilü/Üç-Ok, Boz-Ok, ve Sol-Kol, Sağ-Kol veya İç-Oğuz, Taş-Oğuz; Üçlü/Oğuz Han'ın Gök-Kızı'ndan doğan Gün-Han, Ay-Han, Yıldız Han; Göl-Kızı'ndan do-

(20) Bunun adı, Dağlı anlamına «Davlu»dan bozma olabilir.

(21) Son iki hecenin okunuşu, şüphelidir.

(22) Asıl kolu, Dağıstan güneyindeki Samur-Özen (Samur ırmağı) boyundaki «Küreler»dir. Rusçada Dağıstandakilere «Kürin» deniyor.

(23) Bu adın başında, حمد ارتحي gibi harfler var.

ğan Gök-Han, Dağ-Han, Dengiz-Han adlı 3+3=6 Oğlu; Dörtlü/Oğuz-Han'ın her oğlundan Dörder-Torun doğup, herbiri bir Boy'a adını vermiştir. Altılı/Oğuz-Han'ın 3+3=6 Oğlu. Onikili/2 Sağ-Kol, 12 Sol-Kol Boyları. Yirmidörtlü/12+12=24 Boy Oğuzlar. Bunun dışında, yalnız Azerbaycan ve Karabağ-Gence'de görüyoruz ki, Yaylakçı-Kışlakçı Atlıgöçebeler, kendi 24 Boyları'na katılan 8 Kıpçak/Kuman veya Oğuznâme'de Oğuz/Türkmanlar dışında gösterilen: Kanglı, Uygur, Karluk, Kalaç ve Ağaçeri kollarına mensup boy veya oymakları da içlerine alarak, «Otuzikilü» düzenle yaşamışlardır. Buna göre, «Ulusat-i Hacılar»dan, bir «Ulus» veya Boyun/Oymağın daha bulunması gerekirse de, Defterdar İmâmzâde Mehmed, bunu yazmamıştır. Veya, Hacılar/Hacılı'dan bu 31 Oymak, «Dönük» olarak Osmanlı idaresinde kalmış, bir Oymak da, Şî'alığa ve Şâh Abbâs'a bağlı kalarak göçüp, «Şâhi-Sevenler»e katılmıştır. Şah Abbâs çağında İran'a giden PİETRO, Şah Ordusundaki 32 boya mensup askerlerden, 16 boydakilerin «Sağ-Kolu» ve öteki 16 boya mensup olanların da, «Sol-Kolu» teşkil ettiklerini görmüştür (24).

II. OTUZİKİLÜ ULUSU:

Defterde (s. 123), «Tâyife-i Ulusati Otuzikilü, °an sâkinân-i Kazâ-i Arasbâr ve Karaağaç ve Çalaberd ve Berde°a ve Şutur ve gayrihu, der Vilâyet-i Gence» başlığı altında 15 «Cemâ°at»in (Oymağ'ın) adları ve birer birer yıllık vergileri yazılmıştır. Bunların, (Sağ veya Sol olarak) bir «Kol»dan sayıldığı anlaşılıyorsa da, bir «Cemâ°at»in daha yazılıp, 16 sayı, yani yarısının bir «Kol» olması gerekir. Sahifesi 117 gösterilenler, bir arada yazılanlardır. Öteki Oymaklar, dağınık yazılmışlar ve Ulus'u da, «32» diye rakamla belirtmiştir.

1) «Atlucalı, tâbi°-i m(ezbûr, Berde Kazâsı'nın merkez, «Nâhiye-i Kasaba» da) (s. 12); ayrıca, «Atlucalı, der Kazâ-i Berde°a» (s. 117);

(24) Faruk SÜMER, «Safavî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü», 1976 Ankara, s. 160-161. Burada (s. 160) nakledilen, I. Şah Abbâs'ın İspanya'ya gönderdiği Elçilik Hey'eti'nden iken, dönme fırsatı bulamadan Katolik-Hıristiyan olan Bayatlı Oruç Beğ'in verdiği 32 Boyun adları arasında; «Otuzikilü», «Yiğirmidötlü», «Şemseddinlü» ve «Kazaklı/Kazaklar» gibilerin adları yoktur. Çünkü bunlar, 1603 ten önceleri, Osmanlı idaresi altındaki eski yerlerinde bulunuyorlardı ve Safariler'e göre, «Dönük» sayılıyorlardı.

2) «**Badar**, tâbi°-i mezbûr («Ulusât-i Otuzikilü») **Arasbâr**'da (s. 123); ayrıca, Hakârri Sancağı'nın **Küştâsb** «**Nâhiyesi**»nde, «**Pa-dar**, Perâkendegân, °an sâkinân-i **Küştasb**» (s. 262);

3) «**Bay-Ahmedlü**, tâbi°-i **32**», «Cemâ°at-i Müteferrika-i °an sâkinân-i **Kazâ-i Karaağaç**», s. 116); ayrıca Gargar Sancağı'nın «**Ha-çın**» **Nâhiyesi**'nde «Ze'âmet-i benâm-i **Mehemmed Bek**, Mîr-i °Aşî-ret-i **Bay-Ahmedlü**, tâbi°-i **32**» (s. 125);

4) «**Buğdayüzü**, der **Kazâ-i Karaağaç**» (s. 117);

5) «**Cancanlu**, der (**Kazâ-i**) **Arasbâr**» (s. 117);

6) «**Cavanşîr (lü)**, der **Kazâ-i Arasbâr**» (s. 117);

7) «**Dögeri** (25), °an sâkinân-i **Arasbâr**» (s. 117);

8) «**Hasırlu**, tâbi°-i **Veledzâde**» (s. 117);

9) «**Hüseyinlü**, der (**Kazâ-i**) **Arasbâr**» (s. 117);

10) «**Kepenekçi**, tâbi°-i **Otuziki**», Gence Kazâsı'nın «**Yavlak**» **Nâhiyesi**'nde (s. 9); **Yiğirmidörtlü Ulusu**'ndan dört boy ile, aynı Kışlak'ta;

11) «**Kırgallu** (26), tâbi°-i m(ezbûr) **32**, der **Nehr-i Mirân**(yani, XIII. Yüzyıl başlarında Irak-Selçuklu Şehzâdesi «**Emîrân**»ın açtırdığı **Mîrân-Arkı** boyundaki Kışlak)» **Karaağaç Kazâsı**'nın «**Ağca-Bedi**» **Nâhiyesi**'nde Perâkende Oymaklardan (s. 116);

Kumanlu/Kıpçaklu: «Cemâ°at-i Müteferrika °an sâkinân-i **Kazâ-i Karaağaç** °an **Tâyife-i 32** ve **Tâyife-i 24**» başlığı altında yazılan 8 Otuzikilü ve 2 Yiğirmidörtlü oymağı arasında:

12) **Eski-Kumanlu** (27); «Cemâ°at-i **Kûmanlu-yi Kadîm**, tâbi°-i m(ezbûr: **Bay-Ahmedlü** gibi, «**32**») (s. 116);

(25) Bilindiği gibi, 24 Oğuz Boyu'ndan, Boz-Ok/Taş-Oğuz kolundan olan «**Töker** (KAŞGARLI Mahmud'da) ve **Döger**»lerin adı, «**Dögerlü**» yerine, İran kayitlerindeki alışkanlıkla, bu Gence Defteri'ne de «**Dögeri**» biçiminde geçmiştir. 1908 istatistiklerine göre, Gence'de 1850 erkek «**Tatar**» (Türk) nüfuslu büyük bir (**Dögârlı**) köyü bulunmaktadır (rusça 1910 «Kafkas Kalendarı», 65. yıl, IV. Bölüm, s. 250.

(26) «**Kırgal**» türkçe olup, sığır ve mandaları ahur yemliklerine bağlamak için boyunlarına geçirilen iki parmak kalınlığındaki sert ve dayanıklı ağaçtan bükülmüş 5/6 dâire biçimindeki âlete denir; bunun açık kalan 1/6 kesimi, yün veya kıl iple bağlanıp, hayvanın boğazı altına getirilir.

- 13) Yeni (1195 te gelen Kıpçaklar kolundan) Kumanlu: «Cemâ'at-i Kûmanlu-yi Cedid, tâbi^c-i m(ezbûr, Bay-Ahmedlü gibi, «32») (s. 116);
- 14) «Lâle-Bükili, der Kazâ-i Gence» (s. 117);
- 15) «Maksûdlu Cemâ'ati», Hâçın Sancağı'nın «Nâhiye-i Aranı-Çalaberd»'inde «Khâk» köyündeki arâziyi, «zirâ'at eder» (s. 117, 15 Oymaktan ayrı ve «Çalaberd»-Aranı'ndaki Perakende Oymaklar arasında yazılı);
- 16) «Maksûdlu- Bâzîrgânlı, °an sâkinân-i Nehr-i Hâk (= Toprak-Ark), tâbi^c-i 32» (s. 116);
- 17) «Maksûdlu- Hamîdlü, °an sâkinân-i Kazâ-i Karaağaç» (s. 116);
- 18) «Mehmed-Şâhlu, nezd-i Hamzalı sâkinend, tâbi^c-i m(ezbûr, Nâhiye-i Şutur) (s. 8); ayrıca, Mehmed-Şâhlu, der Nehr-i Serâb ve Neftlan (Neftlan) ve Hamzalı-i Şutur» (s. 117);
- 19) «Monla- °Abdülcelillü, °an sâkinân-i Kazâ-i Gence(nin «Aranı-i Gence» Nâhiyesi'nde) ve Yatak-ı Şeme nâm nehirde zirâ'at edüp, resmin sâhib-i arza edâ ederler» (s. 16);
- 20) «Monla- °Abdülmecîdlü, der Kazâ-i Hâçın» (s. 117);
- 21) «Mukaddemlü (28), °an sâkinân-i Arasbâr» (s. 193);
- 22) «Sarı-Hacılı, tâbi^c-i m(ezbûr, «32») (s. 116);
- 23) «Silkelü, سلکه لو der Arasbâr» (s. 117);
- 24) «Şirvanş(h)lı, °an Tâyife-i 32, °an sâkinân-i karye-i Dîvân-i Bahadır an Kazâ-i Berde'a» (s. 82); ayrıca, «Şirvanş(h)lı, der Kazâ-i Arasbâr, der mahall-i Gögen-Çölü» (s. 117);
- 25) «Üç-Oğlan, tâbi^c-i m(ezbûr, Tâyife-i 32») (s. 116);
- 26) «Yay-Okçu, der Kazâ-i Berde'a» (s. 117);

(27) Gerek 1856 ve 1910 yılları rusça resmî «Kafkas Kalendar»larında, gerekse, 1921 de Bakû'da türkçesi de basılan Mehmed Hasan Velili BAHARLU'nun, çok değerli «Azerbaycan» kitabında, Gence Vilâyeti'nde «Kumanlu» ve «Kengerlü» gibi Kıpçaklar'ın boy ve oymak adıyla anılan köylerin bağlı bulunduğu idare yerleri gösterilmiştir.

(28) Bu oymağın Otuzikilü'den olduğu, «Târîh-i Âlem-Ârây-i °Abbâsi»de (II. Baskı, 1956 Tahran, s. 1087) belirtilmiştir.

27) «**Veysallu, sâkin-i Kazâ-i Çalaberd**» (s. 117);

Gence Defteri'mizde, «**Otuzikilü**»nün, öteki 5 Oymağının adı belirtilmemiştir. Faruk SÜMER, kaynağına işaret etmeden, şu Oymakların da, **Otuzikilü**'den sayıldığını yazar: «**Ahmedlü, Gökçelü, Kara-Koyunlu, Ozan**» (29). Defter'de **Otuzikilü**'den gösterilen: **Badar/Padar**'ın, İlhanlılar ile gelen **On-Uygur**'dan; ve her iki «**Kumanlu**»nun da, XII. Yüzyılda Kür boylarında yerleşen **Kıpçaklar** kolundan geldiğine, yukarıda işaret etmiştik.

III. YİĞİRMİDÖRTLÜ ULUSU :

Berde'a Sancağı'nda «**Nâhiye-i İncerûd**» (İnceçay Nâhiyesi) bölgesinde, 24 Oymağın Sağ veya Sol'daki «**Kolu**»ndan birisi oldukları anlaşılan 12 Oymak, bir arada ve şu başlıkla anılmaktadır (s. 14-15): «**Tâyife-i Ulusat-i Yiğirmidörtlü**, °an sâkinân-i **Kazâ-i Berde'a** ve gayrihu, °an **Havâss-i Hümayûn**». Alfabe sırasıyla hepsini anacağımızdan, bu Pâdişâh-Hâsslarına ayrılan zengin 12 Oymağın adları sonunda aynı, 14 veya 15. s. ya işaret edilecektir.

1) «**°Ali-Şarlu**, (30), °an sâkinân-i **Sem'a** (?) ve **Sır**» (s. 14);

2) «**Alpavut**, °an sâkinân-i **Nâhiye-i Yavlak**, °an **Kazâ-i Gence**» (s. 44); ayrıca, «**Nâhiye-i Sır-i Berde'a**»da, «**Alpavut**, °an **Tâyife-i 24, sâkin-i Nehr-i °Ali-Âbâd**» (s. 75);

3) «**Bahşayışlu**, °an sâkinân-i **Nâhiye-i Şutur**» (s. 8); ayrıca, «**Bahşayışlu**, °an sâkinân-i **Nehr-i Nîmet-Âbâd der Şutur**» (s. 14);

4) «**Bâhtiyârlu**, («**Tüllü**» oymağı ile birlikte) °an sâkinân-i **Kazâ-i Karaağaç**» (s. 14); ayrıca, «**Cemâ'at-i Müteferrika** °an sâkinân-i **Kazâ-i Karaağaç**» takiler arasında, «**Bâhtiyârlu**, °an «**Tâyife-i Yiğirmidörtlü**, °an sâkinân-i **Karaağaç**» (s. 116);

5) «**Derebeğlü**, tâbi°-i **Yiğirmidört(lü)**», Gence Kazâsı'nın **Yavlak Nâhiyesi**'nde (s. 9); ayrıca, «**Derebeğlü**, °an sâkinân-i **Kazâ-i Karaağaç**, tâbi°-i m(ezbûr, **Yiğirmidörtlü**)» (s. 14);

6) «**Göde-Ahmedlü**, tâbi°-i m(ezbûr, **Yiğirmidörtlü**)», **Yavlak Nâhiyesi**'nde (s. 9);

7) «**Gökçekli**, °an sâkinân-i **Kazâ-i Yavlak**, °an **Tâyife-i Yiğirmidörtlü**» (s. 87);

(29) «**Safavî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**», s. 198.

(30) Bu oymak, yukarıda görüldüğü gibi, «**Hacılı/Hacılar**» Ulusu oymağı olarak da yazılmıştır.

8) «**Monla- °Alilü**, °an sâkinân-i **Nehr-i Bük tâbi°-i Yavlak**» (s. 15); ayrıca, «Tokacılı» ile birlikte, «**Monla- °Alilü**, °an sâkinân-i **Kazâ-i m(ezbûr, «Berde°a»)**» (s. 85);

9) «**Peyre-Mahmudlu**, °an **Tâyife-i Yiğirmidörtlü**, °an sâkinân-i **Nâhiye-i İncerûd**» (s. 87);

10) «**Sarı-Hacılı**, °an sâkinân-i **Nâhiye-i Çalaberd**» (s. 14);

11) «**Seydi-Zeng**, tâbi°-i mezbûr (**Yavlak**)» (s. 15);

12) «**Tobilu**, °an sâkinân-i **Nâhiye-i Sır**» (s. 14);

13) «**Tokacılı**, °an sâkinân-i **Nâhiye-i Yavlak**» (s. 14); ayrıca «**Monla- °Alilü**» oymağı ile birlikte, «**Tokacılı**, °an sâkinân-i **Kazâ-i m(ezbûr, Berde°a)**» (s. 85);

14) «**Tüleki**, der **Nâhiye-i Peteklik tâbi°-i Kâzâ-i Berde°a**» (s. 14);

15) «**Tüllü**, («**Bahtiyârlu**» ile birlikte) °an sâkinân-i **Kazâ-i Karaağaç**» (s. 14); ayrıca, yine «**Bahtiyârlu**» ile birlikte, «**Tüllü**, °an **Tâyife-i Yiğirmidörtlü**, °an sâkinân-i **Karaağaç**» (s. 122);

16) «**Varvan**, tâbi°-i m(ezbûr, «**Yiğirmidört**)» (s. 9);

17) «**Yasavullu**, °an sâkinân-i **Nâhiye-i İncerûd**» (s. 14);

18) «**Zend**, tâbi°-i **Yiğirmidört(lü)**», **Yavlak Nâhiyesi'**nde (s. 9);

Bu Ulusun da, geri kalan 6 oymağının adlarına işaret edilmiştir. Şimdi Gence Defteri'nin fotokopisi tam olarak elimizde olduğundan, 1961 de Türk Tarih Kongresi'ne sunduğumuz adlardaki yanlışlık ve karışıklık, burada düzeltilmiş bulunuyor.

c. U l u s' u B e l i r t i l m e m i ş O y m a k l a r :

1) «**Alıncalu**, sâkinân-i °an **Kazâ-i Berde°a**» (s. 85);

2) «°**Alî-Hanbeğlü**, °an sâkinân-i **Nehr-i m(ezbûr, «°Alî-Hanbeğli**», «**Arani-i İnce**» **Nâhiyesi'**nde) (s. 113);

3) «°**Arablu**, °an sâkinân-i **Kazâ-i Berde°a**» (s. 94);

4) «**Araniyân**, °an sâkinân-i **Kazâ-i Berde°a**» (s. 85); bu Müslüman **Aranlılar Cemââ'atinin**, İslâmlıktan önceki Saka/İskit soyundan **Albanlar** kolu «**Aran**»lılar'ın adıyla tanınması, dikkate değer.

5) «**Arasbâr**, °an sâkinân-i **Nâhiye-i mezbûr («İncerûd»)**» (s. 82);

- 6) «**Avcılu**, (**Varanda Nâhiyesi**'ndeki) **Koylugatı** nâm mezre^cada zirâ^cat eder» (s. 176);
- 7) «**Baharlu**, ^can sâkinân-i **Kazâ-i Berde'a**» (s. 81); bilindiği gibi bu Oymak, **Karakoyunlular**'ın güçlü ve kalabalık bir boyundan kalmadır.
- 8) «**Bâzârçı**, ^can sâkinân-i **Kazâ-i Gence**» (s. 23);
- 9) «**Becenek**», **Gence ve Berde'a**'da «**Mîr-i Aşîret Mehemmed** veled-i **Kaya-Sultân**»a tâbi, 5 oymaktan biri (s. 7);
- 10) «**Berküşatlı-Kadılı**, ^can sâkinân-i mezbûr («**Nâhiye-i İncertûd**») (s. 82);
- 11) «**Bolulu**, («**Hak-Dîvânlu**» Oymağı ile birlikte) ^can sâkinân-i **Kazâ-i m**(ezbûr, «**Berde'a**») (s. 85); ayrıca, «**Bolulu**, ^can sâkinân-i **Kazâ-i m**(ezbûr, «**Aranî-İnce**») (s. 113);
- 12) «**Can-Paşalu**, ^can sâkinân-i **Kazâ-i m**(ezbûr, «**Ahîstâbâd-Aranı**»)» (s. 112);
- 13) «**Cegirli**, ^can sâkinân-i **Nehr-i Suluk** tâbi^ci mezbûr, «**Nâhiye-i Kürk-Basan**») yani, doğuda **Terter** ile, batıdaki **Gence** çayları arasında bulunan **Kürk** adlı çayın taşınca bastığı yerler» (s. 8);
- 14) «**Çiğdemli**, ^can sâkinân-i **Kazâ-i Berde'a**» (s. 80);
- 15) «**Çoralu-Kadılı**, ^can sâkinân-i **Kazâ-i Gence**» (s. 45);
- 16) «**Çölmekçi-Karadağlı**, **Aranî-i Çalaberd** (Nahiyesi Perâkenderlerinden)» (s. 123);
- 17) «**Dancırlu**», **Berde Kazâsı**'nın «**Kasaba**» **Nâhiyesinde** s. 12);
- 18) «**Darugalı**», **Berde'a** **Kazâsı**'nın **Sır Nâhiyesi**'nde (s. 13);
- 19) «**Dostulu**», **İnce-Aranı**'nda **Dostulu Nehri**'nde «zirâ^cat eder» (s. 113);
- 20) «**Dörtlü**, ^can sâkinân-i **Kazâ-i Gence**» (s. 50);
- 21) «**Dörtler**, ^can sâkinân-i **Berde'a**» (s. 84); ayrıca, «**Dörtler**, ^can sâkinân-i **Kazâ-i Berde'a**» (s. 87);
- 22) «**Dur-Hasanlu**, ^can sâkinân-i **Nehr-i tâbi^ci m**(ezbûr, **Sır**)» (s. 88);
- 23) «**Ekinçi-Urumlu**, ^can sâkinân-i **Livâ-i m**(ezbûr, «**Gargar**»)» (s. 124);

24) «Eyyublu», Hakârı Sancağı'nın **Alpavut** Nâhiyesi'nde (s. 264);

25) «Gazanferlü», Ahıstâbâd-Aranı Nâhiyesi'nde (s. 112);

26) «Gölegir (en)», Berde'a'nın merkez «**Kasaba**» Nâhiyesi'nde (s. 12); eskiden, Anadolu'ya da gelmiş bulunan «Danişmendlü-Türkmanı»nın 24 Boyundan birisi idi.

27) «**Hacı-Nûri**», Varanda Sancağı merkez, **Varanda** Nâhiyesi'nde (s. 179);

28) «**Hak-Divânlu**», 11. sıradaki «**Bolılu**» ile birlikte;

29) «**Hasan-Abdallu**», 11. sıradaki «**Bolılu**» ile birlikte.

30) «**Hasanlu**», **Gence Kazâsı**'nda (s. 90);

31) «**Halil-Fahreddinlü**, °an sâkinân-i **Nehr-i Hoziyan**», Karaağaç Kazâsı'nın **Ağca-bedi Nâhiyesi**'nde (s. 116);

32) «**Halil-°İzzeddinlü**», **Varanda Nâhiyesi**'nde «**Mezre'a-i Buğutu**»da (s. 188); («Buğutu», türkçede «erkek/buğa-geyik» demektir);

33) «**Hayme-Siyâh**», Gence'nin «**Aranı-i Şemkür**» Nâhiyesi'nde, (Osmanlı iskânı ile Doğu-Anadolu'dan getirilip yerleştirilen Sünnî Kürt-Göçebelerinden «Kara-Çadırlu»lar) Yaylaklarında, «**Bâd-i havâ i Tâyife-i Ulusat-i Hayme-Siyah**, Perâkende °an hâric-i **Defter-i °an Eyâlet-i Gence sâkin şüdens**» (s. 18);

34) «**Hızanlı**, °an sâkinân-i **Kazâ-i Berde'a**» (s. 35);

35) «**Hocalu**, °an sâkinân-i **Gargar**» (s. 128);

36) «**İbrahimbeğlü**», Berde'a Kâzası **Sır Nâhiyesi**'nde (s. 91);

37) «**İbrahim-Halifelü**», **Ahıstâbâd-Aranı Nâhiyesi**'nde (s. 112);

38) «**İnce-Urumlu**», Haçın Sancağı'nın **Gargar Nâhiyesi**'nde (s. 124);

39) «**°İzzedinlü**», **Gence-Dağıstanı Nâhiyesi**'nde (s. 17);

40) «**Kadılı**», Haçın Nâhiyesi'nde «**Mezre'a-i Karamanlı ve Çölgâh**»ta (s. 127);

41) «**Kal'alu**» **Ahıstâbâd-Aranı Nâhiyesi**'nde (s. 112);

42) «**Kalayçılar nâm-i diğer, Monla-Velilü**», **Haçın**'da (s. 127); (s. 6);

43) «**Kamerlu-yi °Atik ve Cedid**, °an sâkinân-i **Kazâ-i Gence**»

- 44) «**Kara-Alpavut**», **Gence-Dağıstanı Nâhiyesi'**nde (s. 17);
- 45) «**Karaçıyan**, °an sâkinân-i Gence» (s. 50); bunların, Hindistan'dan gelme esmer-tenli çingeneler olduğu, Diyarbakir'deki adaşlarından anlaşılıyor;
- 46) «**Kara-Dağlı**», **Berde Kazâsı'**nda (s. 44); ayrıca, **Haçın Nâhiyesi'**nde (s. 125);
- 47) «**Karadağlı-yi Dızak**», **Arasbâr'daki İşhan köyünde** (s. 206);
- 48) «**Kara-Koyunlu**», **Berde'nin Sır Nâhiyesi'**nde (s. 13); ayrıca, **Berde'nin «Kürk-Basan» Nâhiyesi'**nde (s. 77);
- 49) «**Kara-Mâhilü**», **Berde'ca Kazâsı'**nda «**Nehr-i Medîneli**»de (s. 44);
- 50) «**Kara-Musâlu**», 9. sıradaki «**Becenek** gibi, 5 oymaktan biri (s. 7 ve 29);
- 51) «**Kara-Ya'kublu**», **Gence Sancağı'nda «Zegem»** de (s. 65);
- 52) «**Kasabalu**», «**Nâhiye-i Gence (Çayı) -Basan**»da (s. 22);
- 53) «**Kendibeğlü**», **Gence Kazâsı'**nda (s. 28);
- 54) «**Kesemenli**», **Karamanlılar'ın** ikinci kaydinde (s. 112); nakledildi, ayrıca, «**Cemâ'at-i Kesemenli, tâbi'ci Koçum Bek ve Zülfikar Bek, kendü Nehirleri'**nde zirâ'at ederler» (s. 113);
- 55) «**Kılıçlı**», **Ahıstâbâd-Aranı Nâhiyesi'**nde (s. 112);
- 56) «**Kızıl-Hacılı**», 11. Sıradaki «**Becenek**» gibi, 5 Oymaktan biri (s. 7 ve 29);
- 57) «**Kirlüceli**», **Çalaberd-Aranı'nda** (s. 117);
- 58) **Koç-Taylı Türkmanları: «Türkmanan-i Koç-Taylı», Varanda'da** (s. 178);
- 59) «**Kozanlı**», **Berde'ca Kazâsında Sır Nâhiyesi'**nde (s. 13);
- 60) «**Kozcuğazlı**», «**Zegem-Boğazı**»nda (s. 66);
- 61) «**Kumanlu-yi Aras-Basan**» (s. 193) (**Aras-Kür Kavuşağı bölgesinde**), **Arasbâr'da Otuzikilü Ulusu'ndaki «Eski-Kumanlu»** ve «**Yeni-Kumanlu**»lardan ayrı bir oymak, belki de «**Otuzikilü**»ye bağlı);
- 62) «**Kumanlu-yi Kür-Basan**», **Arasbâr'da** (s. 193); (**Aras-Kür Kavuşağı bölgesinde**), **Arasbâr'da Otuzikilü Ulusu'ndaki «Eski-Kumanlu»** ve «**Yeni-Kumanlu**»lardan ayrı bir oymak, belki de «**Otuzikilü**»ye bağlı);

- 63) «**Küngenli** کون گنلی », 11. sıradaki «**Becenek**» gibi (s. 7 ve 29);
- 64) **Küçük-°Arab**: «°Arab-i Küçük», **Arasbâr**'da (s. 223);
- 65) «**Mahmadlu** nâm-i dîder **İdlü**», Gence'de **Kürk-Aranı**'nda (s. 17); «**İd/İdler**», ünlü Kıpçak/Kuman boyudur ki, Erzurum-Narman İlçe merkezinin adı «**İd**» de, onlardan kalmadır;
- 66) «**Mikâillü**», **Temir-Hasan Aranı**'nda (s. 11);
- 67) «**Monla-Ahmedlü**», **Ahıstâbâd-Aranı Nâhiyesi**'nde (s. 112);
- 68) «**Monla-Aslanlu**», **İncerüd Nâhiyesi**'nde (s. 82);
- 69) «**Monla-Hacılı**», **Ahıstâbâd-Aranı**'nda (s. 112);
- 70) «**Monla-°Osmânlu**», **Şemkür-Aranı**'nda (s. 7);
- 71) «**Monla-Veledlü**», **İncerüd Nâhiyesi**'nde, **Arnut Nehri**'nde (s. 82);
- 72) «**Okçılı**», Berde°a'da merkez «**Kasaba**» **Nâhiyesi**'nde (s. 12);
- 73) «**Oryadlu** (Oyratlu)», Gence'nin **Zegem Nâhiyesi**'nde (s. 57); bu Oymağın Mogollara uymuş/Uygurlar/«Oygurat»ın bir kolu olduğu; İlhanlılar'ın Diyarbekir'de bunlardan «bir Tümen» (onbin) çeri çıkardığı; halkımızın çok sevdiği, **Harput** ve **Kerkük**'te söylenen «**Hoyrat**» adlı cinashı dörtlüklerle okunan uzunhavanın ve şiirinin (Türkü, Türkmani, Varsağı, Bayatı, Gereyli gibi Türk urug ve boylarına göre anılan) adının da bunlardan kaldığı, biliniyor;
- 74) «**Ödüllü**», Gence'nin **Dankı Kazâsı**'nda (s. 80);
- 75) «**Pir-Ahmedlü**», **Ahıstâbâd-Aranı Nâhiyesi**'nde (s. 112);
- 76) «**Peyrelü**», **Ahıstâbâd-Aranı Nâhiyesi**'nde (s. 112); **İncerüd-Aranı**'nda (s. 113);
- 77) «**Pir-Arslan-Halife**, **Ahıstâbâd-Aranı**'nda, «yalnız nâm Nehir'de zirâ°at ederler» (s. 112);
- 78) «**Ruhüddinlü-yi Karadağlı**», **Varanda Nâhiyesi**'nde (s. 174);
- 79) «**Sarılu**», **Gence-Aranı**'nda «Nehr-i Seylâb»ı «zirâ°at ederler» (s. 10);
- 80) «**Sarılu-Müselmânân**», **Gence-Aranı**'nda (s. 10); bu iki «**Sarılu**»nun da, sarışın güzellikleriyle ünlü **Kuman/Kıpçak** kolundan olmaları, muhtemeldir;

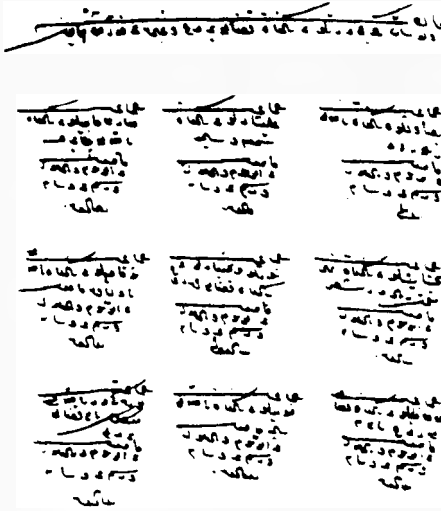
- 81) «**Sarı-Sabunçu**», **Kürk-Basan Nâhiyesi**'nde (s. 8);
- 82) «**Şad-Paşalı**», **Hasan-Suyu Kazâsı**'nda (s. 71);
- 83) «**Tatarlar**», **Zegem-Boğazı**'nda (s. 66); bunlar, **Moğul** olabilir;
- 84) «**Tatlı**», **Gence Kazâsı**'nda (s. 86);
- 85) «**Taylı-Yıvalan (?)**», Berde'a merkez **Kasaba Nâhiyesi**'nde (s. 12);
- 86) «**Üregir (Yüregir)**», **Zegem Nâhiyesi**'nde (s. 57);
- 87) «**Varandalı**», **Varanda**'da «**Tavşanlı ve Hâci-Berde'a nâm mezre'ada zirâ'at ederler**» (s. 176);
- 88) «**Veliyüddinlü**», **Arasbâr Nâhiyesi**'nde (s. 82);
- 89) «**Yıvalı-Fahrâlı**» (31); **Temir-Hasan Aranı Nâhiyesi**'nde (s. 11); **Şemkür Nâhiyesi**'nde (s. 35);
- 90) «**Yorbutlu (?)**», 11. sıradaki **Becenek**» gibi, 5 oymaktan biri (s. 7,29).

EKLEME :

a) Defterin başındaki **Dibâçe** 2 yaprak olup, boyu 175x454 mm. ve sonraki 273-296. sahifeler «**Tetimme**» olup, 166x464 mm. boyundadır; 277 sahife de **Tuğra** vardır. **Esas Defter** ise, 178x495 mm. boyunda olup; 5-272 s.leri kaplar ve 95-96, 98, 105, 109, 110, 118-123, 142-144, 169-170, 190, 220-223, 237, 267-272 s.ler, boştur. **Esas Defter**'in 80. s. sonu 97. s. önü, 104. s.den sonrasının eksik olduğu ve formaların karışık dikildiği, sağdaki sahife sonlarında, karşıki (sol) sahife başındaki ilk ibareyi belirten işaretlerden anlaşılıyor.

b) 32. s. ile **Tetimme** (288. s.) de, **Şâir Genceli Nizâmî**'nin «**Merhûm Şeyh Nizâmî kaddese sırrehü'l-^cAzîz**»in «**Evkâf**»ı yazılmıştır : **İle**=**Hamduniyan, Pir-Çelil Köyleri, Kuşkara'da Kurtlu-Bağçe Nehri Mezre'ası, Zazalı Nehri'nde Çeltük - Tahtası Zemîni, Şakı Nehri'nde Bostan Zemîni, Dınak - Şenb Nehrinde 20 Tağarlık Çiftlik Zemîni, Gence Kal'ası'nda iki Na'lbend, bir Kassâb ve bir Ekmekçi dükkânının gelirleri ve bunların, «ber-mûcib-i Şart-ı Vâkîf», adları belirtilen vazifeliye dağıtımı yazılmıştır.**

(31) Rusça «**Kafkas Kalendarı**» adlı yıllıklarda **Gence**'de birkaç «**Fahrâlı**» köyü gösterilmiştir.

1. «Tâyife-i Ulusat-i Yiğirmidörtlü»nün onbir «Cemâ'at» (Oymak) adını bir arada gösteren Defter'deki 14. s.nin sonu (üstte) ve 15. sahifenin başı (altta).

ماہنامہ
 دہلی کے اخبارات و رسائل کی فہرست
 ۱۹۱۱ء

اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء
اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء
اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء
اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء
اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء
اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء	اخبار دہلی کے اخبارات ماہنامہ ۱۹۱۱ء

۱۹۱۱ء

3. «Tâyife-i Ulusat-i Otuzikilü»den, onbeş «Cemâ'at (Oymak) adlarını bir arada gösteren Defter'in 117. sahifenin alt yarısı.